

ПРО КОЛОНІЗАЦІЮ СЛОБОДЬСЬКОЇ УКРАЇНИ

Унікальність Слобожанщини полягає в тому, що вона ніколи не була ареною міжетнічних конфліктів. Тому на тлі протистояння в подібних прикордонних територіях вивчення історії заселення саме цього регіону є актуальним.

Слобідською Україною називалася південна окраїна Російської держави у XVII-XVIII ст. Її територія охоплювала нинішню Харківську, Сумську, частково Донецьку, Луганську області України та деякі райони Воронежської, Белгородської та Курської областей Росії.

Протягом століть змінювався не тільки її адміністративно-територіальний поділ, але й статус. З історичного погляду слід згадати, що більша частина Слобожанщини була тереном давньої слов'янської колонізації і протягом X-XIII ст. входила до складу Чернігово-Сіверського князівства. Її простори були ареною заповзятої боротьби з половецькими ордами, йдесь на території нинішньої Харківщини завершився нещасливий похід сіверських князів, оспіваний у *“Слові о полку Ігоревім”*. Татарська руїна на довгі століття перетворила цей край на безлюдну пустелю, яка тільки в першій половині XVII ст. почала знову колонізуватися переважно українським населенням.

Наприкінці XIV ст. на півночі сформувалися два нові державницькі центри - Велике князівство Литовське та Велике князівство Московське. Саме вони повели боротьбу за білоруські та українські землі.

Територія Слобожанщини - це частина так званого Дикого поля, звідки з'являлися дрібні і великі татарські загони для нападу на окраїни Московщини. Тому виникла потреба організувати постійну охорону з боку степу.

Перша згадка про масове переселення українських козаків разом з родинами на Слобожанщину пов'язана з подіями козацько-селянського повстання 1637-1638 рр. Після його поразки, рятуючись від репресій з боку поляків, у 1638 р. прийшло у Белгород з гетьманом Я.Остряницею 865 чоловік. Друга велика хвиля переселенців пов'язана з подіями Визвольної війни під проводом Б.Хмельницького 1648-1657 рр.

Третя масова хвиля припадає на часи Руїни - 50-70 рр. XVII ст. Переселенці цих років, як і попередні, шукали спокою від безкінечних усобиць, війн, спустошень, які охопили Наддніпрянщину. Московський уряд з радістю зустрічав нових переселенців, надавав їм обширні незайняті землі, дозволяв зберігати свій козацький устрій і внутрішню автономію. За короткий час були засновані міста Суми, Лебедин, Харків, Охтирка й велика кількість слобід, від яких, власне, край і отримав свою назву - Слобідська Україна.

Результати колонізаційних процесів яскраво ілюструють такі цифри: у 1692 р. в Охтирському полку було 12 міст і 27 сіл, у 1732 р. - 13 міст, 63 села або слободи, 22 хутори і слобідки; у Харківському разом з Ізюмським у 1662 р. - 25 міст і містечок, 54 села, у 1732 р. - 32 міста і містечка, 26 сіл, слобід, 121 хутір та слобідка.

Таким чином, процес формування Слобідських козацьких полків завершився у 80-х рр. XVII ст.: Острозький, Харківський, Ізюмський, Охтирський, Сумський.

На Слобожанщині полковника і старшину обирала полкова старшина. Крім того, посади обіймалися не тимчасово, а до самої смерті. Це було відмінністю порівняно з Гетьманщиною. Вибір підтверджували московські власті. Вони ж могли й позбавити посади.

Владні повноваження полковника були широкими: він видав всіма військовими та адміністративними справами полку, затверджував судові постанови, роздавав землі, видавав універсали. Символами його влади були пернач, прапор і печатка.

Полкову старшину складали: полковий обозний, суддя, осавул, хорунжий, два полкові писарі. Полкова старшина збиралась на полкову Раду, яку очолював полковник. Всі мали по одному голосу, а полковник - два. Судові справи вирішувалися у полковій ратуші, куди входили ті ж самі урядовці, але керував тут суддя.

До сотенної старшини відносилися: сотник, отаман, осавул, писар, хорунжий. Сотника обирала полкова старшина, а він вже добирав собі сотенну старшину і міг змінювати її.

Провідною верствою суспільства стало козацтво. На Слобожанщині не було шляхти, та й старшини було небагато. Населення міст поділялося на козаків полкової служби та міщан. До останніх прилучалися цехові та селяни. Міщан очолював війт, а над цеховими стояли цехмістри. Іншим станом було селянство, яке складало велику частину переселенців.

Спочатку вони селилися на вільних від державців землях, тоді вони вважалися вільними. Але частіше - на землях козацької

старшини, російських дворян, козаків, тоді вони вважалися у "послушенстві", тобто були залежними. Послушенство включало в себе панщину і оброк. За даними на 1700 р., список тих, що мали нести службу, складав по всіх п'яти слобідських полках 3500 чоловік, з них у Сумському полку було 1230 компанійців, в Охтирському - 820, Харківському - 850, Ізюмському - 250, в Острозькому - 350.

Процес формування старшини на Слобожанщині був подібним до Гетьманщини. Тут встановився звичай спадковості полковницького уряду. Так, протягом майже століття автономного козацького устрою родина Донців дала п'ять полковників, родини Кондратьєвих та Лесевицьких - по чотири.

Типовими представниками козацької старшини були Кондратьєви. Засновником цього роду став Герасим Кондратьєв, колишній отаман м.Ставище Білоцерківського полку на Правобережжі.

В Сумах Г.Кондратьєв був обраний городовим отаманом, а потім, наприкінці 1658 р., став полковником Сумського слобідського козацького полку. Як і переважна більшість старшини, вони прагнули багатства та чинів. Все це міг дати уряд Московщини, тому вони йому вірно служили. Крім полковницьких посад, Кондратьєви займали й інші. В документах згадуються капітан Кондратьєв, поручик, прапорщик, підпрапорщик, корнет.

Основою матеріального статку в ті часи були переважно земельні володіння. Тому Кондратьєви намагалися їх збільшити. Помітний слід залишили Кондратьєви і в культурному житті краю. Саме з Сумським полком пов'язана одна з перших згадок про школу на Слобожанщині. Дбали вони й про релігійне життя. У 1658 р. Г.Кондратьєв заснував у дванадцяти верстах від м.Суми по р.Псел Сумський Успенський монастир.

Розвиток господарства Слобожанщини залежав від таких чинників: матеріальної культури, побуту, укладу життя, який переселенці принесли з собою, та від природних умов самої Слобідської України.

Головною галуззю господарства слобідського населення було землеробство. Ним займалося не лише населення сіл, хуторів, слобід, але й міст та містечок. Основним знаряддям обробки землі був плуг, запряжений волами, і борона. Застосовувалася перелогова та трипільна система. Складовою частиною землеробства було городництво. Традиційними для українців заняттями були

садівництво, тваринництво, вівчарство, бджільництво; займалися такими промислами: добування дьогтю, випалювання поташу та кам'яного вугілля, варіння селітри. Розповсюдженим було ремісництво.

Українська колонізація Слобожанщини відбувалася в три етапи. Всі вони пов'язані з активізацією національно-визвольного руху на Наддніпрянщині. Переселенці приносили з собою культуру, звичаї, способи ведення господарства, а також полково-сотенний устрій. В результаті, у межах Московщини існувала автономна Слобідська Україна, яка мала свої певні відмінності і специфіку, обумовлені процесами її поступового заселення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Багалій Д.І.* Історія Слобідської України. - Харків, 1990.
2. *Бердута О.М.* До питання про заснування і заселення перших поселень на території Сумського та Ахтирського Слобідських полків (II пол. XVII ст.) // Матеріали другої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції (Частина I. Історія). - Суми, 1994. - С.7-11.
3. *Грушевський М.С.* Історія України-Руси: В 11 т., 12 кн. - Т.9. - Кн.1. - К., 1996.
4. *Корогод Б.Л.* Кондратьєви і їх роль в політичному і соціально-економічному житті Сумщини // Матеріали четвертої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції (14-15 грудня 2001 р.). - Суми: СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2001. - С.70-75.
5. *Корогод Б.Л., Корогод Г.І.* Нарис історії Сумщини. Вип.2. Від середини XVII ст. до кінця XVIII ст. - Суми, 2000.
6. *Корогод Г.І.* Заснування міста Суми, його розбудова і роль в історії краю // Матеріали четвертої Сумської обласної наукової історико-краєзнавчої конференції (14-15 грудня 2001 р.). - Суми: СумДПУ ім.А.С.Макаренка, 2001. - С.75-79.
7. *Маслійчук В.Л.* З приводу деяких нюансів формування слобідсько-української козацької старшини // Історичні віхи Слобідської України: XVII-початок XX ст.: Наукова збірка праць учасників наукової конференції: "Визвольна боротьба українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького за українську державність". - Х., 1997. - С.33-38.
8. *Пономаренко П.В.* Зв'язки Путивля з українським козацтвом // Третя Сумська обласна наукова історико-краєзнавча конференція. Збірник статей. - Суми, 1999. - С.42-44.
9. Україна і світ. Історія господарства від первісної доби і перших цивілізацій до становлення індустріального суспільства: Навч. посібник для вузів / *Б.Д.Лановик* та ін. - К., 1994.